

ADİYAMAN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDA FİİL KIPLERİNİN KULLANIMI

Serdar YAVUZ*

Haki TABCU**

Öz

Bu çalışmada, Adiyaman İli ve Yöresi Ağızları adlı eserden yola çıkılarak yöre ağızında basit ve birleşik zamanlı fiil kiplerinin kullanımı ve kip eklerinin standart Türkçeden farklı şekilleri örneklerle ortaya konmuştur. Ayrıca eserde bulunan 109 adet derleme metni incelenerek her metnin ilgili bölümleri “Anılar”, “Kişisel Bilgiler”, “Gelenek ve Görenekler”, “Yeme İçme Kültürü”, “Sosyal Hayat ve Gündelik Yaşam”, “Geçim Kaynakları”, “Masal, Hikaye ve Evliyalık” başlıkları altında gruplanmıştır. Bu grupların her birinde fiil kiplerinin kullanım sıklıkları sayısal olarak belirlenmiş ve istatistikler sekiz adet tabloda yüzdeler olarak ortaya konmuştur. Bu şekilde konu-fiil kipi ilişkisi incelenmiştir. Sonuç olarak Türkçe fiil kiplerinin Adiyaman yöresinde hangi şekillerde kullanıldığı ve bu kiplerin derleme konularıyla anlamsal ilişkileri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adiyaman ağızı, fiiller, fiil kipleri, zamanlar, kip-anlam ilişkisi.

---

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Elazığ. serdaryavuz@firat.edu.tr

** Uzman, Adiyaman Mimar sinan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Adiyaman. hakitabcu@hotmail.com

THE USAGE OF VERB MODALS IN THE DIALECTS OF ADIYAMAN PROVINCIAL AND VICINITY

Abstract

In this study, the usage of simple and verbs of compound tenses and the different forms of modals from standard Turkish is put forth with examples by benefitting from the work called The Dialects of Adiyaman Provincial and Vicinity. In addition, the related parts of the 109 compilations taken from the same work are searched and grouped under the titles of "Memories", "Personal Information", "Traditions and Customs", "Eating and Drinking Culture", "Social and Daily Life", "Sources of Income", "Tales, Stories and Saints". In the each group, frequency of the usage of verb modals are detected and statistics are presented as percentages in eight tables. In this way, the relation between subject and verb modals is examined. As a result, in which forms the Turkish verb modals are used and the semantic relations of modals with compilation subjects are determined.

Keywords: Adiyaman dialect, verbs, verb modals, tenses, modals-semantic relation.

GİRİŞ

Türkçede eylem, söz dizimsel yapılar da temel olarak zaman ve tarz (tense), görünüş (aspect), çatı (voice) ve kip (modality) kategorilerine göre çekime girer (Eker, 2011: 360). Kip, fiil kök ya da gövdelerinin -zaman ve biçimlere göre- türlü morfe mlerle yani eklerle girdikleri kalıplara denir (Ediskun, 2003: 173). Bir kısım fiil şekilleri, ortaya çıkan veya çıkacak olan bir hareketi bildirirler ki bunlara bildirme kipleri; tasarlanan bir hareketi ifade edenlere ise tasarlama kipleri adı verilir (Ergin, 1993: 273). Tahsin Banguoğlu (2011: 443), bildirme kipleri yerine "asıl zaman kipleri" ve tasarlama kipleri isminin yerine de "uyarı kipleri" demeyi tercih eder.

1. Bildirme Kipleri

Bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına fiilin zamanı denmektedir (Banguoğlu, 2011: 441). Ortaya çıkan veya çıkacak olan hareketi bildiren, yani belli bir zaman kavramı veren fiil şekillerine bildirme kipleri denir (Korkmaz vd., 2001: 142). Bildirme kiplerini oluşturan şekil ekleri zaman bakımından birbirlerinden ayrıldıklarından zaman fonksiyonları ile adlandırılarak şu şekilde gruplanır: şimdiki zaman, geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zaman (Ergin, 1993: 273).

1.1. Bilinen Geçmiş Zaman

Gerçekleşmesine çoğunlukla tanık olunan eylemin, işin, içinde bulunulan zamandan önce olduğunu belirten bu kipin (Aksan, 1999: 185) -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü şeklinde olan eki, Eski Türkçe döneminde -tı, -ti, -dı, -di; Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise -dı, -di (bazen -tı, -ti) şeklindedir (Ergin, 1993: 282).

Adıyaman ili ve yöresi ağızlarında bilinen geçmiş zaman eki çok şekilli değildir. Ekin iki ünsüzü kurallı bir şekilde tonludur. Ekin yöre ağzındaki görünümü aşağıdaki gibidir:

-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü

samsuna vërdim 1/50, didim yānı o sızlandı 1/105.

-dı

içerde galdığ 31/41, artı gocalığ 31/42.

Olumsuz

İa öğlüm sizim bi gününüzü görmedi– 3/25, sizim bi devrânınızı sürmedi– 3/26.

1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bugün -miş, -miş, -muş, -müş olan öğrenilen geçmiş zaman eki Eski Türkçe ve Batı Türkçesinin ilk devirlerinde sadece düz ünlülü şekilleriyle kullanılmış olup, ekin yuvarlak şekilleri ancak Osmanlıcanın sonlarına doğru belirmiş ve bugünkü çok şekillilik meydana gelmiştir (Ergin, 1993: 284). Bu kipin temel işlevi, konuşan kişinin tanık olmadığı; ancak gerçekleşmiş olduğunu aktardığı bir eylemi anlatmaktır (Aksan, 1999: 186).

-miş, -miş, -muş, -müş

barmağına bi küpüñ gūlpu taħılmış 3/61, bu çay güzel _oılmış 3/104.

Olumsuz

sār acelim de yétmemiş 28/159, beänmemiş geri tekrar 31/34.

1.3. Şimdiki Zaman

-yor şimdiki zaman eki yori- “yürüme” fiilinin yori-r geniş zaman şeklinden çıkmıştır: geli yorır “geliyor”, gide yorır “gidiyor” (Ergin, 1993: 280).

Adıyaman ili ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman ekinin, aşağıda gösterildiği gibi, şahıslara göre çok farklı şekillerde kullanımı vardır:

-yor

pambığı şindi ediyor işde 35/46.

-yór

dövüştükleri bi arhadaş orda oturúyór 3/83, dayánmıyór 10/41.

-yó

ğırışTırıyódu 6/341.

-yo, -yö

ñe gülüyoñuz dedi 49/30, hēamme şindi yapmıyöler 64/30.

-o, -u

ne gurū an bilōm né oquj bilom 1/2, içiye pōlon 1/40, isdoḥ 1/52, sáḥ mi yálan mı bilmom 1/63, néye gözüne baḥūñus 1/152, beni görmon da geḥon furon 3/162, èdur, èḣur 8/66, bis temizlig èduḥ 8/66.

-yó

güváj géliyó 36/4.

-or

bēri dönör gidor 1/128.

-ör

néyse bunū birini çığırnr 1/117.

-y

beni ziyareT ediyar 50/17.

-ya

ondan soñîrâ fistîk oliya 67/22.

-yî

duvarlar yîhîlyî 49/90.

-yî, -yî, -yu, -yü

gîvaļmîñ goltündä oturuYu, şorda 50/23.

-yô

senede geliyôlar, beni ziyareT ediyôlar 50/17.

-yô

geliyô, beş dakğa çîry 31/79.

-yú

işde sor diyúm 50/42.

-yî, -yî, -yü, -yô

boş galîyü yâni 50/53, baqîyî 50/54.

-yî

yapamiyî 50/54.

-yi

taniyîn öjîm taniyôn 50/64.

Olumsuz

bilmom 1/2, yápamom 1/31, niye işmon? 3/105, vermiyuĵar 49/14.

1.4. Gelecek Zaman

Eski Türkçede -gay, -gey; Eski Anadolu Türkçesinde -ısar, -iser ve Türkiye Türkçesinde -acak, -ecek olan gelecek zaman ekinin (Ergin, 1993: 287) Adıyaman ili ağzında kullanımı yaygındır.

-acak, -ecek

arĵadaşımız oĵlunu everecek 3/47, acındırabilecek 3/188, diyeceksem 3/232.

-aca, -ece

yápacan 1/54, bu havîĵarı bu pêşkirleri nasıl satacım? 3/172, bunnan mı yimeg bişirecim 5/18.

-acaĵ, -eceg

bu sefer diyeceĵler beyenmor 3/105, orada öleceĵsin 4/72.

-acaĵ, -eceĵ, -acaĵ

bu adamĵar emekli oĵana ĵáy kimse işden çıĵartmıyacaĵ 3/262.

Olumsuz

kızgın_olmıyacaĵ 2/13, çıĵartmıyacaĵ 3/262.

1.5. Geniş Zaman

[-(i)r] geniş zaman biçim birimi, bir eylemin her zaman gerçekleştiğini; bir işin, oluşun sürekli olarak yinelenildiğini anlatır (Aksan, 1999: 188). Başlıca geniş zaman ekleri; -ur, -ür, -ar, -er ve -r'dir (Ergin, 1993: 276). Adıyaman ili ve yöresi ağzlarında geniş zaman eki -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür, -u, -maz, -mez, -al, -el, -ül şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır (Yavuz, 2013: 185).

-ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür, -r (>-l)

anlatırım 1/2, deller 1/52, altınæistersiñ 1/52, taħaļlar 1/55, yımirtä_attırıļā, yá naræattırıļar 1/63, daļġaļanĭ daļġaļanĭ daļġaļanur 1/118, a unu kesersin 1/143, ıltırsın 2/40, Ķaħar_o bilegi öper ġaħarım 3/53.

-u

he öylë oļudu 73/14.

-al, -el, -ül

ķurban keseller 59/61.

Olumsuz

tutturamazlar 2/19, küfüri tekliyemessin 3/231.

2. Dilek-Tasarlama Kipleri

Bildirme kiplerinin aksine, tasarlama kiplerinde zaman kavramı yoktur. Bu kipleri yapan ekler şart, istek, gereklilik veya emir şeklinde görülür (Korkmaz vd., 2001: 142).

2.1. Şart

Eski Türkçede -sar, -ser biçiminde kullanılan şart kipi bugün gerek standart Türkçede gerekse Adıyaman ağzında -sa, -se şeklindedir (Ergin, 1993: 292).

-sa, -se

avlaşam çöllerde sazæile seni 3/117, bu evde yânsanız da 8/87.

Olumsuzu

erimese 1/131, sen olmasan biz niç 102/51.

2.2. İstek

Batı Türkçesinde istek kipi eki -a, -e olup bu ekin Eski Türkçedeki -ga, -ge (-gay, -gey) gelecek zaman ekinden geldiği bilinmektedir (Ergin, 1993: 294).

-a, -e

aļlah_oļa ki pis_étmiye 1/49, élæayáĝa düşürméye 1/49, birbirimizi çağırāh 3/44, bês daggá dinenim 3/115, havayá ĝaldırah 3/137, aļlah bêļānı vère 3/162, dīnørsan hiş gétme yeri gidek diyór 3/172, bi şjir_oқuyáyım 3/343, ĝonuşalım 3/433, diļelim gel yüz tene keçim varsa 88/26, hastāneye sevk_edelim 89/71, yimek yápayım mí 99/315, ne bileyim amān 105/12.

Olumsuzu

élèse ben hęc o tarafa gétmeyim 3/172, başıñı_argıdmıyam 78/48.

2.3. Gereklilik

-ma, -me fiilden isim yapan ekle -lı, -li sıfat ekinin birleşmesinden oluştuğu anlaşılan bu ekin (Ergin, 1993: 296) Adıyaman ağzında kullanımının çok yaygın olmadığı görülmüştür.

meli

o_geçmeli ki 90/37.

2.4. Emir

Adıyaman ağzında emir kipinin 1. ve 3. tekil şahıslı kullanımlarıyla karşılaşılmıştır:

-ayım, -eyim

ānatım 1/2, ē daha nē diyim 1/16, nē bilīm? 1/75, efendime s•leyim 3/21.

-sın, -sin, -sun, -sün

yúmuşsuñ 1/60, dēmesin 1/60, ğaynanadan_ēyi olsun 1/60.

Olumsuz

yápma yāv diyór 3/164, ışlanmasın 3/464, aļļah acıļarını gösTedmesin 71/26.

3. Fiillerin Birleşik Zaman Çekimleri

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin bilinen geçmiş zamanda, duyulan geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur (Erdem, Kirik, 2011: 147).

3.1. Hikâye (makalenin tamamında TDK yazım kılavuzuna göre yazılmalıdır.)

Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanlı şekli ya da ekleşmiş şeklinin birlikte kullanımı ile oluşur. Emir kipi dışında bütün kiplerin hikaye birleşik zaman şekli mevcuttur (Ergin, 1993: 304).

3.1.1. Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi

geldiydi 76/40, geldiğdig 62/20, gırıldiydi 64/33, eTdiydi 85/22.

3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

oğļu dilini vürmuşdı 1/105, yápmıştıķ 3/77, duTmıştı 62/77.

3.1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi

gidiyólardı 1/96, eldēn elden yĩlıórdıđ 1/98, götürmüyordığ 55/45, bilmiyordum 59/50, biçerdi 90/16.

3.1.4. Gelecek Zamanın Hikayesi

gideceğdiđ 5/96, gelecekti 13/80, diyecektim 14/32.

3.1.5. Geniş Zamanın Hikayesi

yápardıđ 1/3, dorğardığ 1/3, indirirdığ 1/4, yápardıđ 1/5, oyárdıđ 1/5, haşlardığ 1/5, kavırırdığ 1/6, pēnnik yápardıđ 1/8, kıorduğ 1/15, doğdurırdın 1/25, götürürdiğ 1/85, cıvıtılırdı 2/11, kıaynatılırdı 2/19, her birimiz bi yána sağılanırdığ 3/134.

3.1.6. Şartın Hikayesi

ebe bize elini fırmuşæoısaydı 3/152, yápsaydıđ 6/120, oımasaydım 6/254.

3.1.7. İsteğin Hikayesi

kırıldaydı 6/60, çıldıydı 14/23, ğaldıydı 28/143, ölmıeydı 38/20.

3.2. Rivayet

Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanlı şekli ya da ekleşmiş şeklinin birlikte kullanımı ile oluşur. Bütün kiplerin rivayet birleşik zaman şekli mevcuttur (Ergin, 1993: 306).

3.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

kaılmışmış 11/91.

3.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti

çıldıyomuş 63/5, oluyomuş 79/45, götürüyomuş 85/74, alıyomuş 109/56.

3.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti

bi pəri ğızını alırmuş 1/110, yerlermiş 11/149, giyermiş 33/62.

3.2.4. Gelecek Zamanın Rivayeti

yápacakmış 3/40, ğuracáđıarmış 105/18, bağacağıarmış 105/19.

3.3. Şart

Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin şart ekli ya da ekleşmiş şeklinin birlikte kullanımı ile oluşur. Emir ve şart dışında bütün kiplerin şart birleşik zaman şekli mevcuttur (Ergin, 1993: 307).

3.3.1. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

doğduysam 47/39, dediyseñ 54/14, geTmediyse 102/131.

3.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

sağlanmıssan çılı 3/184, götürmişse 18/107, almışsa 21/70.

3.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı

dinörsan hiş gétme 3/172, görüyosañ 26/97, biliyosağ 85/15, oturuyosa 86/93.

3.3.4. Gelecek Zamanın Şartı

diyeceksem 3/232, gideceksem 3/526.

3.3.5. Geniş Zamanın Şartı

yóurusan_édersen 1/4, benim bilegimi kim yere yikarsa 3/53, bunu almassan ağam sanuqlanır 8/1, kağırabilirseg 99/215.

ADİYAMAN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARI'NDA ÇEKİMLİ FİİLLERİN KİPLERE GÖRE İSTATİSTİKSEL İNCELEMESİ

Tablo 1. Anı konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Anı Konulu Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	3230	25,83%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	520	4,16%
Şimdiki Zaman	2606	20,84%
Gelecek Zaman	367	2,90%

Geniş Zaman	990	7,92%
Şart Kipi	150	1,20%
İstek Kipi	518	4,14%
Emir Kipi	976	7,80%
Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi	36	0,30%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	383	3%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	465	3,72%
Gelecek Zamanın Hikayesi	115	1%
Geniş Zamanın Hikayesi	1732	13,90%
Şart Kipinin Hikayesi	38	0,30%
İstek Kipinin Hikayesi	24	0,20%
Şimdiki Zamanın Rivayeti	32	0,26%
Gelecek Zamanın Rivayeti	15	0,12%
Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	56	0,45%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	38	0,30%
Şimdiki Zamanın Şartı	34	0,30%
Gelecek Zamanın Şartı	39	0,30%
Geniş Zamanın Şartı	142	1,14%
Toplam	12506	100%

Tablo 2. Kişisel Bilgiler konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Kişisel Bilgiler Konulu Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	262	26,00%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	23	2,28%
Şimdiki Zaman	143	14,18%
Gelecek Zaman	15	1,48%
Geniş Zaman	320	31,70%
Şart Kipi	16	1,60%
İstek Kipi	53	5,26%
Emir Kipi	27	2,68%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	9	1%
Geniş Zamanın Hikayesi	83	8,23%
Şart Kipinin Hikayesi	12	1,19%
Şimdiki Zamanın Şartı	7	0,70%
Geniş Zamanın Şartı	38	3,70%
Toplam	1008	100%

Tablo 3. Gelenek ve görenekler konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Gelenek ve Göreneklerle İlgili Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	85	7,92%
Şimdiki Zaman	50	4,66%
Geniş Zaman	295	27,50%
İstek Kipi	38	3,54%
Emir Kipi	75	6,99%
Geniş Zamanın Hikayesi	530	49,39%
Toplam Fiil Sayısı	1073	100%

Tablo 4. Yeme içme kültürü konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Yeme İçme Kültürü ile İlgili Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	84	2,00%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	15	0,37%
Şimdiki Zaman	855	20,76%
Gelecek Zaman	23	0,56%
Geniş Zaman	875	21,25%

Şart Kipi	14	0,34%
İstek Kipi	37	0,90%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	502	12,19%
Geniş Zamanın Hikayesi	1537	37,32%
Şart Kipinin Hikayesi	8	0,20%
İstek Kipinin Hikayesi	12	0,30%
Şimdiki Zamanın Rivayeti	14	0,34%
Geniş Zamanın Rivayeti	16	0,39%
Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	10	0,25%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	7	0,17%
Şimdiki Zamanın Şartı	16	0,38%
Gelecek Zamanın Şartı	14	0,34%
Geniş Zamanın Şartı	80	1,94%
Toplam Fiil Sayısı	4119	100%

Tablo 5. Sosyal hayat ve gündelik yaşam konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Sosyal Hayat ve Gündelik Yaşamla İlgili Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	940	27,92%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	128	3,80%
Şimdiki Zaman	360	10,69%
Gelecek Zaman	75	2,23%
Geniş Zaman	280	8,32%
Şart Kipi	20	0,59%
İstek Kipi	90	2,68%
Emir Kipi	308	9,15%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	52	1,55%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	98	2,91%
Geniş Zamanın Hikayesi	970	28,80%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	7	0,20%
Geniş Zamanın Şartı	39	1,16%
Toplam Fiil Sayısı	3367	100%

Tablo 6. Geçim kaynakları konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Geçim Kaynakları ile İlgili Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	29	5,85%
Şimdiki Zaman	65	13,10%
Gelecek Zaman	46	9,27%
Geniş Zaman	98	19,76%
Şart Kipi	17	3,43%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	8	1,61%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	54	10,89%
Geniş Zamanın Hikayesi	71	14,32%
Geniş Zamanın Rivayeti	38	7,66%
Şimdiki Zamanın Şartı	16	3,23%
Geniş Zamanın Şartı	54	10,88%
Toplam Fiil Sayısı	496	100%

Tablo 7. Masal, hikaye ve evliyalara konulu bölümlerde geçen fiillerin kiplere göre dağılımı

Kipler	Masal, Hikaye ve Evliyalara İlgili Bölümlerde Geçen Çekimli Fiil Sayısı	Fiillerin Kiplere Göre Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	517	13,75%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	488	12,98%
Şimdiki Zaman	1326	35,28%
Gelecek Zaman	105	2,80%
Geniş Zaman	592	15,75%
Şart Kipi	45	1,20%
İstek Kipi	68	1,80%
Emir Kipi	332	8,83%
Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi	24	0,56%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	35	0,80%
Geniş Zamanın Hikayesi	45	1,20%
Şart Kipinin Hikayesi	36	0,96%
İstek Kipinin Hikayesi	8	0,21%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	6	0,16%
Şimdiki Zamanın Rivayeti	57	1,52%
Geniş Zamanın Rivayeti	39	1,04%

Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	20	0,53%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	10	0,27%
Gelecek Zamanın Şartı	6	0,16%
Toplam Fiil Sayısı	3759	100%

Tablo 8. Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları adlı eserde kullanılan çekimli fiillerin kiplere göre karşılaştırmalı tablosu

Kipler	Anılar	Kişisel Bilgiler	Gelenek ve Görenekler	Yeme İçme Kültürü	Sosyal Hayat ve Gündelik Yaşam	Geçim Kaynakları	Masal, Hikaye ve Evliyalılar	Fiil Sayısı	Sıklık Oranı %
Bilinen Geçmiş Zaman	3230	262	85	84	940	29	517	5147	19,60%
Öğrenilen Geçmiş Zaman	520	23	0	15	128	0	488	1174	4,46%
Şimdiki Zaman	2606	143	50	855	360	65	1326	5405	20,53%
Gelecek Zaman	367	15	0	23	75	46	105	631	2,40%
Geniş Zaman	990	320	295	875	280	98	592	3450	13,10%
Şart Kipi	150	16	0	14	20	17	45	262	1%
İstek Kipi	518	53	38	37	90	0	68	804	3%
Emir Kipi	976	27	75	0	308	0	332	1718	6,53%
Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi	36	0	0	0	0	0	24	60	0,23%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	383	9	0	0	52	8	0	452	1,72%
Şimdiki Zamanın Hikayesi	465	0	0	502	98	54	35	1154	4,38%

Gelecek Zamanın Hikayesi	115	0	0	0	0	0	0	115	0,44%
Geniş Zamanın Hik.	1732	83	530	1537	970	71	45	4968	18,87%
Şart Kipinin Hik.	38	12	0	8	0	0	36	94	0,36%
İstek Kipinin Hik.	24	0	0	12	0	0	8	44	0,17%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	0	0	0	0	0	0	6	6	0,02%
Şimdiki Zamanın Rivayeti	32	0	0	14	0	0	57	103	0,40%
Gelecek Zamanın Rivayeti	15	0	0	0	0	0	0	15	0,05%
Geniş Zamanın Rivayeti	0	0	0	16	0	38	39	93	0,35%
Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	56	0	0	10	0	0	20	86	0,32%
Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	38	0	0	7	7	0	10	62	0,23%
Şimdiki Zamanın Şartı	34	7	0	16	0	16	0	73	0,28%
Gelecek Zamanın Şartı	39	0	0	14	0	0	6	59	0,22%
Geniş Zamanın Şartı	142	38	0	80	39	54	0	353	1,34%
Toplam Fiil Sayısı	12506	1008	1073	4119	3367	496	3759	26328	100%
Sıklık Oranı %	47,50%	3,80%	4,00%	15,70%	12,80%	1,90%	12,75%	100%	

SONUÇ

Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları adlı eserden yola çıkılarak yapılan bu çalışmadan şu sonuçlar elde edilmiştir:

Fiil kullanımının yaygınlığı açısından fiil dili olarak adlandırılan Türkçenin bu özelliği, Adıyaman yöresi ağzında da korunmakta olup yöre ağzında fiil kiplerinin neredeyse bütün çekimleri tespit edilmiştir.

Basit çekimli fiillerden gereklilik kipinin sadece bir yerde kullanımına rastlanmış olup, yöre ağzında kullanımının çok da yaygın olmadığı belirlenmiştir.

Şimdiki zaman kipinin, hem çekimli fiil sayısı hem de kip ekinin farklı seslerle kullanımı bakımından yöre ağzında yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Şimdiki zaman kipiyle çekimlenmiş 5405 adet basit çekimli ve 1330 adet de birleşik çekimli fiil tespit edilmiştir. Ayrıca şimdiki zaman ekinin yöre ağzında 18 farklı şekilde kullanıldığı görülmüştür (-yor; -yór; -yó; -yo, -yö; -o, -u; -yò; -or; -ör; -y; -ya; -yî; -yí, -yi, -yu, -yü; -yô; -yö; -yú; -yï, -yĩ, -yũ, -yö; -yí; -yî).

Adıyaman yöresi ağzında emir kipinin 1. ve 3. tekil şahıslı kullanımlarıyla karşılaşmıştır. Bu kipte kullanılan çekimli fiillerin çoğunlukla 3. tekil şahıslı kullanımlar olduğu görülmüştür.

Eserdeki fiiller; Anılar, Kişisel Bilgiler, Gelenek ve Görenekler, Yeme İçme Kültürü, Sosyal Hayat ve Gündelik Yaşam, Geçim Kaynakları, Masal, Hikaye ve Evliyalar konu başlıkları etrafında kiplere göre sınıflandırılarak istatistikler ortaya konmuştur (Bkz. Tablo 1-8). Buna göre;

1. Eserdeki çekimli fiil sayısının kiplere göre dağılımı incelendiğinde sırayla şimdiki zaman (5405, % 20,53), bilinen geçmiş zaman (5147, % 19,60), geniş

zamanın hikayesi (4968, %18,87) ve geniş zamanda (3450, % 13,10) yoğunlaşma görülmektedir (Bkz. Tablo 8).

2. Sırasıyla öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti (6, %0,02), gelecek zamanın rivayeti (15, %0,05), istek kipinin hikayesi (44, % 0,17) ve bilinen geçmiş zamanın hikayesi (60, % 0,23) en az fiil çekiminin gerçekleştiği kipler olarak belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8).

3. İstatistikler metnin konusu-fiil kipi yönüyle incelendiğinde, %47,50'lik oranla en fazla çekimli fiilin anı konulu bölümlerde geçtiği görülmüştür. Bu durum eserdeki metinlerin çoğunda anıların diğer konulara göre daha kapsamlı olması nedeniyledir. Konuşurların daha ziyade geçmişle ilgili konuşturulmuş olması da bu durumun gerekçesi olarak gösterilebilir. Eserde sırasıyla masal ve hikayeler, sosyal ve gündelik hayat ile yeme içme konulu bölümlerin, fiillerin kullanım sıklığı yönüyle anı konulu metinleri izlediği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 8).

4. Metinlerin anı konulu bölümlerinde 12506 fiilden 3230'u bilinen geçmiş zamanlı ve 2606'sı şimdiki zamanlıdır. Bu durum, bu kiplerin geçmişte kalmış olayları aktarmadaki işlevsellikleriyle açıklanabilir. Türkçede şimdiki zaman kipi de zaman kayması yoluyla, geçmiş olayları aktarmada kullanılan işlek bir formdur. 1732 tane çekimli fiil ise geniş zamanın hikayesi ile çekimlenmiştir. Özellikle bu kipin edilgen formlu çekimli fiilleri dikkat çekici düzeydedir. Bu birleşik çekim de geçmişte kalmış olayların aktarımında işlek bir kiptir. Anı konulu anlatılarda öğrenilen geçmiş zamanlı fiil sayısının (520) bilinen geçmiş zamanlı fiil sayısına (3230) kıyasla çok düşük kalmış olması, bu metinlerdeki olayların daha çok yaşanmış, gözlemlenmiş olaylar olmasından kaynaklanmaktadır (Bkz. Tablo 1).

5. 1008 adet çekimli fiilin belirlendiği kişisel bilgilerin aktarıldığı bölümlerde, en çok geniş zamanın kullanılmış olmasını (320 adet) bu kipin, bir eylemin her

zaman gerçekleştiğini, bir işin, oluşun yinlendiğini aktarma işleviyle ve kişisel bilgilerle ilgili anlatımların da bu forma uygunluğuyla açıklamak mümkündür. Ayrıca Türkçede, genel olarak geçerli olan özelliklerin aktarımında da geniş zamanın kullanılması bu durumla ilgilidir. Gelenek ve göreneklerle ilgili bölümlerde de sayıca en çok geniş zamanın hikayesi ve geniş zamanda çekimlenmiş fiiller tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 2-3).

6. Yeme içme kültürü ile ilgili bölümlerde geçen 4119 adet fiilin 1537'si geniş zamanın hikayesi, 875'i geniş zaman, 855'i şimdiki zaman ve 502'si şimdiki zamanın hikayesiyle çekimlenmiştir. Geniş zamanın hikayesi ile çekimlenmiş fiillerin çokluğu, geçmişin yeme içme alışkanlıkları ve yemek tariflerinin çokça konuşulmuş olmasıyla ilgilidir. Aynı durum şimdiki zamanın hikayesinde çekimlenmiş fiiller için de geçerlidir. Geniş zaman ve şimdiki zamanlı fiillerin çokluğu da günümüz yemek kültürü ve alışkanlıklarının aktarılması ile ilgilidir (Bkz. Tablo 4).

7. Sosyal ve gündelik hayatın anlatıldığı bölümlerde 970 adet bilinen geçmiş zamanın hikayesi ve 940 adet de bilinen geçmiş zaman ile çekimlenmiş fiilin kullanılmış olması, bu metinlerde daha ziyade geçmişin sosyal ve kültürel yapısının konuşulduğunun delilidir. Ayrıca 360 adet şimdiki zaman ve 280 adet geniş zamanlı çekimli fiilin kullanılması da yaşanan zaman ve gündelik hayatın anlatıldığı bölümlerin varlığı ile ilgilidir. 308 adet emir kipi çekimli fiilin de bu bölümde yer almasını, günlük hayatın ayrıntılı aktarımları sırasında karşılıklı konuşmaların dolaylandığı bölümlerde sıkça kullanılan buyurumlarla açıklamak mümkündür (Bkz. Tablo 5).

8. Toplamda 496 çekimli fiilin belirlendiği geçim kaynakları ile ilgili bölümlerde, çekimli fiillerin geniş zaman (98 adet), geniş zamanın hikayesi (71 adet) ve şimdiki zamanda (65 adet) yoğunlaştığı görülür. Geçim kaynaklarının genelde bütün zamanlarla ve özel olarak da yaşanan zamanla (şimdiki zaman) ilgili

olması, bu işlerle ilgili anlatımlarda geniş zamanlı ve şimdiki zamanlı fiillerin çokça kullanımını adeta zorunlu kılmaktadır (Bkz. Tablo 6).

9. 3759 adet çekimli fiilin belirlendiği masal ve hikayelerin aktarıldığı bölümlerde 1326 adet şimdiki zamanlı fiil kullanılırken, bilinen geçmiş zamanlı 517 ve öğrenilen geçmiş zamanlı 488 adet çekimli fiil kullanılmıştır. Özellikle öğrenilen geçmiş zamanın çok kullanılması gerektiği beklenen masalsı anlatılarda kip kayması yoluyla geçmiş zaman anlamı verdirilen şimdiki zamanın daha yoğun kullanılmış olması dikkat çekicidir (Tablo 7).

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1999). *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.

Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bulduk, T. B. (2018). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Farklı Bir Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki Ve Çekimi: -İp / -Up, -İpduru / -Upduru”. *Turkish Studies Language/Literature*, 13/20, Summer 2018, 225-244.

Bulduk, T. B. (2018). “Kelime Başında Y Foneminin Düşmesi: Kâbûs-Nâme Ve Türkiye Türkçesi Ağızları Örneği”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, S. 30, 944-991.

Ediskun, H. (2003). *Türk dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, S. (2011), *Çağdaş Türk dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Erdem, M. D. ve Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve yöresi ağızları*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş İl Özel İdaresi Yayınları.

Ergin, M. (1993), *Türk dil bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınevi.

- Korkmaz, Z.; Ercilasun, A. B.; Zülfikar, H.; Parlatır, İ.; Akalın, M., Gülensoy, T. ve Birinci, N.. (2001). *Türk dili ve kompozisyon bilgileri*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Telli, B. (2018). “Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbashi İlçesi Örneği”, *Turkish Studies Language/Literature*, 13/12, Spring 2018, 507-526.
- Telli, B. ve Bulduk, T.B. (2018). “Adıyaman İli Ve Yöresi Ağzlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar: Fiil”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S. 10, Bahar 2019. 98-115.
- Yavuz, S. (2013). *Adıyaman ili ve yöresi ağzları*, Ankara: Turkish Studies Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In Turkish, action, syntactic structures as the basis of time and style (tense), aspect (aspect), voice (voice) and modality (modality) enters into the categories (Eker, 2011: 360). Mode, verb roots or stems - according to time and forms - with different morphemes, that is called the molds entered with attachments (Ediskun, 2003: 173). A number of verb forms indicate a movement that will occur or will occur, including modes of reporting; those who express a designed movement is called design modes (Ergin, 1993: 273).

The following results were obtained from this study based on the work Adiyaman Province and its Region:

In terms of the prevalence of verb usage, this feature of Turkish, which is called as verb language, is also preserved in the mouth of Adiyaman region and almost all conjugations of verb modes have been determined in the mouth of the region.

The necessity mode of simple conjugated verbs was found to be used only in one place and it was determined that it was not very common in the region.

It is seen that the present tense is widely used in the mouth of the region in terms of both the number of conjugated verbs and the use of the modal suffix with different sounds. 5405 simple conjugated verbs and 1330 conjugated verbs conjugated in the present tense. In the mouth of the Adiyaman region, the first and third singles of the imperative mode were encountered. It is seen that the conjugated verbs used in this mode are mostly used in 3rd party.

The narrative of the past tense (6, 0.02%), the narrative of the future tense (15, 0.05%), the story of the request mode (44, 0.17%) and the known past tense (60, 0.23%) respectively at least verb conjugation. When the statistics were

examined in terms of the subject-verb mode of the text, it was seen that the most inflected verb was recorded in the chapters about the moment with a rate of 47.50%. This is due to the fact that in most of the texts in the work, memories are more comprehensive than other subjects. The fact that the speakers were talked about the past rather can be seen as the reason for this situation. Of the 12506 verbs in the chapters on memoirs of the texts, 3230 are known in the past and 2606 in the present. This can be explained by the functionality of these modes in transmitting past events. In the sections where 1008 conjugated verbs are identified, it is possible to explain the fact that the most extensive time (320) is used in this section, that an action always occurs, that a job, occurrence is repeated, and that the explanations about personal information conform to this form. 1537 of the 4119 verbs in the chapters about eating and drinking culture were captured with the story of the broad tense, 875 of the tense, 855 of the present tense and 502 of the present tense. In the chapters where social and daily life are told, the story of 970 known past tenses and the fact that 940 verbs were recorded with the known past tense are evidence that the social and cultural structure of the past is discussed in these texts. In the chapters related to the livelihood sources where a total of 496 conjugated verbs are identified, it is seen that conjugated verbs are concentrated in the broad tense (98), the tense of the tense (71) and the present tense (65). In the chapters where 3759 conjugated verbs were identified, 1326 present tense verbs were used, while 517 known verb tenses and 488 conjugated verbs were used. It is noteworthy that the present time, which is given the meaning of the past tense by shifting the mode, is used more intensively in the fairy-tale narratives which are expected to be used a lot.